

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.45>

ПОВНОВАЖЕННЯ СУДУ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ ПРИ ПЕРЕВІРЦІ СУДОВИХ УХВАЛ

Бітов І.А.,

*аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Бітов І.А. Повноваження суду апеляційної інстанції при перевірці судових ухвал.

Дана наукова стаття присвячена визначенню особливостей застосування та шляхів удосконалення повноважень судів апеляційної інстанції у цивільному процесі України при перевірці законності та обґрунтованості ухвал судів першої інстанції.

Зазначається, що повноваження, закріплені у ст. 374 ЦПК України, застосовуються для виконання основного завдання суду апеляційної інстанції – перевірка законності та обґрунтованості як рішень, так і ухвал судів першої інстанції та виправлення судових помилок, допущених при ухваленні цих судових актів.

Обґрунтовано твердження, що при перевірці ухвал суду першої інстанції суди апеляційної інстанції вправі застосувати будь-яке з повноважень, передбачених ст. 374 ЦПК України, якщо для цього наявні визначені законом підстави. При цьому повноваження, передбачені п.п. 6 та 7 ЦПК України призначені виключно для перевірки судових ухвал, а інші повноваження є більш універсальними, та можуть застосовуватися судами апеляційної інстанції як при перевірці рішень, так і ухвал судів першої інстанції. Наголошується на існуванні потенційної можливості застосування судом апеляційної інстанції при перевірці судової ухвали повноважень, передбачених п.п. 3 та 4 ст. 374 ЦПК України, та водночас вказується на практичну недоцільність такого застосування.

Зроблено висновок про існування у практиці Верховного Суду двох різних підходів до розуміння терміну «ухвали, які перешкоджають подальшому провадженню у справі», залежно від того, в якій ситуації це необхідно визначити. При застосуванні повноваження суду апеляційної інстанції, передбаченого п. 6 ст. 374 ЦПК України, Верховний Суд наразі дотримується позиції, що ухвала вважається такою, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, навіть якщо вона перешкоджає лише вирішенню окремого питання процесуального характеру, (наприклад, питання про забезпечення позову), не перешкоджаючи при цьому провадженню у справі в цілому.

Сформульовано пропозицію щодо вдосконалення правового регулювання повноважень суду апеляційної інстанції в цивільному процесі з метою узгодження норм ЦПК України з положеннями Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» від 15.01.2020 № 460-IX.

Ключові слова: правосуддя, цивільний процес, судовий захист, апеляційне провадження, апеляція, оскарження ухвал суду першої інстанції, виправлення судових помилок.

Bitov I.A. Powers of the court of appeals in the review of court decisions.

This scientific article is devoted to determining the specifics of application and ways of improving the powers of appellate courts in the civil process of Ukraine when checking the legality and reasonableness of the decisions of the courts of first instance.

It is noted that the powers enshrined in Article 374 of the Code of Civil Procedure of Ukraine are used to perform the main task of the court of appeal - checking the legality and validity of both decisions and decisions of the courts of first instance and correcting judicial errors made in the adoption of these judicial acts.

The statement that when reviewing the decisions of the court of first instance is substantiated, the courts of appeal have the right to apply any of the powers provided for in Art. 374 of the Code of Civil Procedure of Ukraine, if there are legal grounds for this. At the same time, the powers provided for in p.p. 6 and 7 of the Code of Civil Procedure of Ukraine are intended exclusively for the review of court decisions, while other powers are more universal and can be applied by appellate courts both when reviewing decisions and decisions of courts of first instance. It is emphasized that there is a potential possibility for the court of appeals to use the powers provided for in p. 3 and p. 4 Art. 374 of the Code of Civil Procedure of Ukraine, and at the same time points out the practical impracticality of such application.

It was concluded that in the practice of the Supreme Court there are two different approaches to the understanding of the term «resolutions that prevent further proceedings in the case», depending on the

situation in which it needs to be determined. When applying the power of the appellate court provided for in p. 6 Art. 374 of the Code of Civil Procedure of Ukraine, the Supreme Court currently maintains the position that the decision is considered to prevent further proceedings in the case, even if it only prevents the resolution of a separate issue of a procedural nature (for example, the issue of interim measure), without at the same time preventing the proceedings in the case in as a whole.

A proposal was formulated to improve the legal regulation of the powers of the appellate court in civil proceedings with the aim of harmonizing the norms of the Civil Procedure Code of Ukraine with the provisions of the Law of Ukraine «On Amendments to the Economic Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine on Improving the Procedure for Review of Court Cases» from 15.01.2020 No. 460-IX.

Key words: justice, civil process, judicial protection, appeal, appeal of court decisions, correction of judicial errors.

Постановка проблеми. Оптимізація повноважень судів апеляційної інстанції є важливим напрямом роботи з удосконалення цивільного судочинства, його наближення до європейських стандартів справедливого суду. Як вірно відзначила І.М. Іліопол, «оновлення повноважень суду апеляційної інстанції має своєю метою посилити позицію апеляційного суду в конкретних повноваженнях з метою запобігання зловживанню процесуальними правами відповідно до принципу правової визначеності та остаточності судового рішення» [1, с. 112].

Досліджуючи діяльність судів апеляційної інстанції з перегляду цивільних справ та перевірки законності та обґрунтованості ухвалених у них рішень, науковці та юристи-практики, переважно, концентруються на виправленні судових помилок у рішеннях по суті спору. Однак суттєвою є й діяльність суду апеляційної інстанції з перевірки судових ухвал, адже ними вирішуються вкрай важливі питання процесуального характеру, які супроводжують процес відправлення правосуддя та неабияк впливають на забезпечення рівності прав сторін судового процесу, здійснення належного захисту їх охоронюваних законом інтересів та дотримання належних умов проведення справедливого судового розгляду справи.

Стан опрацювання проблематики. Різні аспекти проблематики апеляційного оскарження судових рішень у цивільному судочинстві досліджувалась такими науковцями, як І.В. Андронов, А.В. Андрушко, Ю.В. Білоусов, А.В. Гнатенко, К.В. Гусаров, О.С. Захарова, І.М. Іліопол, Д.Д. Лупспеник, О.М. Перунова, Н.М. Савчин, О.М. Трач, О.В. Фролова, І.В. Циб, Д.Ю. Цихоня, Є.А. Чернушенко, П.І. Шевчук, О.В. Дем'янова та ін. Однак питанням особливостей реалізації повноважень суду апеляційної інстанції при перевірці ухвал суду першої інстанції приділяється недостатньо уваги, що не сприяє формуванню якісного науково-теоретичного підґрунтя даного напрямку судової діяльності.

Метою даної наукової статті є визначення особливостей застосування та шляхів удосконалення повноважень судів апеляційної інстанції у цивільному процесі України при перевірці законності та обґрунтованості ухвал суду першої інстанції.

Виклад основного матеріалу. Основним завданням, яке стоїть перед судами апеляційної інстанції, є перевірка законності та обґрунтованості як рішень, так і ухвал суду першої інстанції та виправлення судових помилок, допущених при ухваленні цих судових актів. Для виконання цього завдання суди апеляційної інстанції наділені повноваженнями, визначеними ст. 374 ЦПК України.

В юридичній літературі було висловлено думку, що повноваження суду апеляційної інстанції при перевірці ухвал є дещо вузкими, ніж їх повноваження при перевірці рішень суду першої інстанції. Так, наприклад, К.В. Гусаров відзначив, що «повноваження суду апеляційної ланки стосовно перегляду рішення більш розширені, ніж повноваження, яким наділений вказаний судовий орган при перегляді судової ухвали. Це зумовлюється тим, що в разі винесення ухвали справа по суті не вирішується, і тому, як правило, скасування останньої відбувається тільки при порушенні місцевим судом при винесенні ухвали норм процесуального права» [2, с. 207]. Правда, дана точка зору була висловлена в умовах, коли повноваження суду апеляційної інстанції щодо перевірки рішень та ухвал визначалися різними частинами статті 307 ЦПК України (в редакції 2004 року).

Між тим, подібну точку зору можна зустріти й у нещодавніх наукових працях, здійснених вже на основі нової редакції ЦПК України. Так, на думку Н.М. Савчин, повноваження суду апеляційної інстанції, які стосуються перевірки судових ухвал, закріплені у п.п. 6 та 7 ст. 374 ЦПК України [3, с. 590]. Згідно положень цих пунктів суд апеляційної інстанції вправі: «6) скасувати ухвалу, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції; 7) скасувати ухвалу про відкриття провадження у справі і прийняти постанову про направлення справи для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю» [4].

З даною точкою зору можна погодитись лише частково. Справді, у наведених положеннях процесуального закону закріплені повноваження суду апеляційної інстанції, що підлягають застосуванню лише в результаті перевірки судових ухвал. Однак цими нормами повноваження суду апеляційної інстанції при перевірці судових ухвал не обмежуються. У суду апеляційної інстанції є й більш універсальні повноваження, які застосовуються ним як при перевірці рішень, так і при перевірці ухвал суду першої інстанції. Термін «судові рішення», який використовується у нормах ст. 374 ЦПК України, необхідно тлумачити в контексті положень ст. 258 ЦПК. Тобто ним можуть позначатися як рішення, так і ухвали суду першої інстанції. Тому в результаті перевірки ухвал суду першої інстанції суди апеляційної інстанції цілком вправі застосувати повноваження, передбачені п.п. 1, 2, 5 ст. 374 ЦПК України: «1) залишити судові рішення без змін, а скаргу без задоволення; 2) скасувати судові рішення повністю або частково і ухвалити у відповідній частині нове рішення або змінити рішення; ... 5) скасувати судові рішення і направити справу для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю» [4].

Теоретично не виключено застосування судом апеляційної інстанції при перевірці судових ухвал і повноважень, передбачених п.п. 3 та 4 ст. 374 ЦПК України, однак важко уявити собі ситуацію, коли це мало би практичну доцільність, а тому в судовій практиці такі випадки фактично не зустрічаються.

Не виникає особливих сумнівів щодо можливості застосування в результаті перегляду судових ухвал повноважень, передбачених п. 1 ст. 374 ЦПК України. Суд апеляційної інстанції вправі залишити без задоволення будь-яку безпідставну апеляційну скаргу незалежно від того, подана вона на рішення суду, чи на судову ухвалу (див., наприклад, Постанову Одеського апеляційного суду від 04.04.2023 у справі № 947/23800/22, провадження № 22-ц/813/4485/23 [5]).

Що ж до повноваження, передбаченого п. 2 ст. 374 ЦПК України, то воно дозволяє суду апеляційної інстанції скасувати незаконну та/або необґрунтовану ухвалу суду першої інстанції і ухвалити нове рішення, яким по-новому вирішити відповідне питання процесуального характеру, якщо він під час апеляційного розгляду справи встановив наявність підстав, передбачених ст. 376 ЦПК України (див., наприклад, Постанову Вінницького апеляційного суду від 22.03.2022 у справі № 147/7/22, провадження № 22-ц/801/513/2022 [6]; постанову Закарпатського апеляційного суду від 26.05.2022 у справі № 302/303/22, провадження № 22-ц/4806/330/22 [7]).

Не позбавлений суд апеляційної інстанції й можливості змінити судову ухвалу (див., наприклад, постанову Херсонського апеляційного суду від 01.07. 2021 у справі № 766/2581/20, провадження № 22-ц/819/931/21 [8]; постанову Одеського апеляційного суду від 30.04.2021 у справі № 501/2976/19, провадження № 22-ц/813/4155/21 [9]), хоча в судовій практиці таке трапляється значно рідше, ніж випадки зміни рішення суду.

Значно суперечливішою виглядає можливість застосування судами апеляційної інстанції при перевірці судових ухвал повноваження, передбаченого п. 5 ст. 374 ЦПК України. Відповідно до ч. 1 ст. 378 ЦПК дане повноваження може застосовуватися лише до судових рішень, якими закінчується розгляд справи. Такі є й серед судових ухвал. Як вбачається, застосування судом апеляційної інстанції повноваження, передбаченого п. 5 ст. 374 ЦПК України, можливе і доцільне у випадках постановлення судом першої інстанції з порушенням правил підсудності ухвал за результатами розгляду заяв (скарг) про вирішення судом процесуальних питань, пов'язаних з виконанням судових рішень у цивільних справах та рішень інших органів (посадових осіб), про здійснення судового контролю за виконанням судових рішень, про оскарження рішень третейських судів, оспорування рішень міжнародних комерційних арбітражів, про визнання та виконання рішень іноземних судів, міжнародних комерційних арбітражів в Україні, надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів, про відновлення втраченого судового провадження. Однак оскільки правила підсудності у цих категоріях справ є нескладними, судові помилки при дотриманні судами першої інстанції цих правил трапляються вкрай рідко.

Під час застосування судами апеляційної інстанції повноваження, передбаченого п. 6 ст. 374 ЦПК України часом виникає проблема у визначенні тієї чи іншої судової ухвали як такої, що перешкоджає подальшому провадженню у справі.

Необхідно розрізняти випадки, коли ухвала перешкоджає провадженню у справі в цілому (наприклад, ухвали про відмову у відкритті провадження у справі, про закриття провадження у справі, про залишення позову без розгляду тощо) і ухвали, які перешкоджають провадженню щодо розгляду окремого питання процесуального характеру, не перешкоджаючи при цьому провадженню у справі в цілому (сюди належать, наприклад, ухвали про повернення заяви про забезпечення позову, про залишення без розгляду заяви про забезпечення доказів та ін.).

Варто відзначити, що Верховний Суд застосовує різні підходи до розуміння цих двох категорій судових ухвал як таких, що перешкоджають чи не перешкоджають подальшому провадженню у справі, залежно від того, в якій ситуації це необхідно визначити.

Згідно усталеного підходу, що стосується визначення можливості апеляційного оскарження ухвали суду першої інстанції окремо від рішення суду за відсутності такої ухвали в переліку ухвал, передбачених у ст. 353 ЦПК України, виробленого Верховним Судом та сформульованого у цілій низці його постанов, «для правильної оцінки ухвали місцевого суду як такої, що підлягає або не підлягає самостійному апеляційному оскарженню, потрібно встановити, чи перешкоджає така ухвала подальшому провадженню у справі та/або чи має особа, яка подає апеляційну скаргу, можливість відновити свої права в інший спосіб, аніж шляхом оскарження в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції окремо від рішення суду» (див., наприклад, п. 45 Постанови Великої Палати Верховного Суду від 13.11.2024 у справі № 757/47946/19-ц, провадження № 14-37цс23 [10]). В таких випадках Верховний Суд дотримується позиції, що ухвала має перешкоджати саме провадженню у справі в цілому, а не провадженню щодо вирішення окремого питання процесуального характеру.

Однак у випадку застосування положень п. 6 ст. 374 ЦПК України, Верховний Суд висловив дещо іншу позицію. Так, наприклад, при перегляді ухвали суду першої інстанції про повернення заяви про забезпечення позову Київський апеляційний суд, застосувавши повноваження, передбачене п. 2 ст. 374 ЦПК України, скасував дану ухвалу та ухвалив нове рішення, яким заяву про забезпечення позову задовольнив. Натомість Верховний Суд, скасовуючи постанову суду апеляційної інстанції, зазначив, що «ухвала суду першої інстанції про повернення заяви про забезпечення позову заявнику перешкоджає подальшому провадженню у справі щодо розгляду такої заяви. Відповідно, при оскарженні цієї ухвали в апеляційному порядку та у разі її скасування апеляційний суд повинен направити справу для продовження розгляду заяви про забезпечення позову до суду першої інстанції відповідно до пункту б частини першої статті 374 ЦПК України» [11]. Такий висновок ґрунтується на позиції, що якщо оскаржуваною ухвалою не було вирішено по суті питання процесуального характеру, що міститься в заяві (клопотанні) учасника справи, то ухвалення судового рішення по суті апеляційним судом за наслідком розгляду такої заяви виходить за межі повноважень апеляційного суду [11]. У даному випадку Верховний Суд дещо розширив розуміння терміну «ухвала, що перешкоджає подальшому провадженню у справі» для мети застосування судом апеляційної інстанції повноважень, передбачених п. 6 ст. 374 ЦПК України. В такому випадку ухвала вважається такою, що перешкоджає подальшому провадженню у справі навіть якщо вона перешкоджає лише вирішенню окремого питання процесуального характеру, як то питання про забезпечення позову, про забезпечення доказів і т.ін.

Окремо варто зупинитись на повноваженні суду апеляційної інстанції, закріпленому в п. 7 ст. 374 ЦПК України. Дане повноваження передбачено до застосування лише щодо одного виду ухвал суду першої інстанції – ухвал про відкриття провадження у справі за умови, якщо суд першої інстанції відкрив провадження у справі з порушенням правил територіальної юрисдикції (підсудності). Однак Законом України від 15.01.2020 № 460-IX «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» [12] (далі – Закон України від 15.01.2020 № 460-IX) було виключено п. 8 ч. 1 ст. 353 ЦПК України, норма якого дозволяла окремо від рішення суду оскаржувати в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції щодо відкриття провадження у справі з порушенням правил підсудності. Це означає, що в разі подання апеляційної скарги на ухвалу суду першої інстанції про відкриття провадження у справі з будь-яких причин, навіть у зв'язку з порушенням правил підсудності, суд апеляційної інстанції не вправі прийняти таку апеляційну скаргу до розгляду. Відповідно до вимог п. 4 ч. 5 ст. 357 ЦПК України така апеляційна скарга не приймається до розгляду і повертається судом апеляційної інстанції.

Крім того, Законом України від 15.01.2020 № 460-IX було виключено з ЦПК України статтю 380, яка закріплювала підстави застосування судом апеляційної інстанції повноваження, передбаченого п. 7 ст. 374 ЦПК України.

За таких законодавчих умов, починаючи з 08.02.2020, коли набрав чинності Закон України від 15.01.2020 № 460-IX, суд апеляційної інстанції позбавлений можливості розглядати апеляційні скарги на ухвали про відкриття провадження у справі, а отже і скасовувати їх з направленням справи для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю, як це передбачено п. 7 ст. 374 ЦПК України.

Тому з метою узгодження норм ЦПК України з положеннями Закону України від 15.01.2020 № 460-IX необхідно внести зміни до ст. 374 ЦПК України, виключивши з неї пункт 7.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що у зв'язку з тим, що термін «судове рішення», який використовується в тексті ст. 374 ЦПК України, необхідно тлумачити в контексті положень ст. 258 ЦПК України, при перевірці ухвал суду першої інстанції суди апеляцій-

ної інстанції вправі застосувати будь-яке з повноважень, передбачених ст. 374 ЦПК України, якщо для цього наявні визначені законом підстави. При цьому повноваження, передбачені п.п. 6 та 7 ЦПК України призначені виключно для перевірки судових ухвал, а інші повноваження є більш універсальними, та можуть застосовуватися судами апеляційної інстанції як при перевірці рішень, так і ухвал суду першої інстанції. У зв'язку з тим, що доволі важко собі уявити практичну доцільність застосування судом апеляційної інстанції при перевірці судової ухвали повноважень, передбачених п.п. 3 та 4 ст. 374 ЦПК України, в судовій практиці такі випадки фактично не трапляються. Однак теоретично така можливість у суду апеляційної інстанції є.

Верховний Суд застосовує різні підходи до розуміння терміну «ухвали, які перешкоджають подальшому провадженню у справі», залежно від того, в якій ситуації це необхідно визначити. При застосуванні повноваження суду апеляційної інстанції, передбаченого п. 6 ст. 374 ЦПК України, Верховний Суд наразі дотримується позиції, що ухвала вважається такою, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, навіть якщо вона перешкоджає лише вирішенню окремого питання процесуального характеру, (наприклад, питання про забезпечення позову), не перешкоджаючи при цьому провадженню у справі в цілому.

З метою узгодження норм ЦПК України з положеннями Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» від 15.01.2020 № 460-IX доцільно внести зміни до ст. 374 ЦПК України, виключивши з неї пункт 7.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іліопол І.М. Повноваження суду апеляційної інстанції за цивільним процесуальним законодавством України. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. Вип. 3. С. 100–113. URL.: http://jes.nuoua.od.ua/archive/3_2019/12.pdf.
2. Гусаров К.В. Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого»; Костянтин Володимирович Гусаров. Харків, 2011. 431 с.
3. Цивільний процес: теорія і практика. Концепції вчених з удосконалення законодавства про цивільне судочинство. Монографія. / за заг. ред. докторки юридичних наук, професорки, заслуженої юристки України Фурси С.Я., докторки юридичних наук, професорки Бичкової С.С. Київ: Алерта, 2023. 640 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
5. Постанова Одеського апеляційного суду від 04.04.2023 у справі № 947/23800/22, провадження № 22-ц/813/4485/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110082153>.
6. Постанова Вінницького апеляційного суду від 22.03.2022 у справі № 147/7/22, провадження № 22-ц/801/513/2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103726951>.
7. Постанова Закарпатського апеляційного суду від 26.05.2022 у справі № 302/303/22, провадження № 22-ц/4806/330/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104526372>.
8. Постанова Херсонського апеляційного суду від 01.07.2021 у справі № 766/2581/20, провадження № 22-ц/819/931/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98031656>.
9. Постанова Одеського апеляційного суду від 30.04.2021 у справі № 501/2976/19, провадження № 22-ц/813/4155/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96772523>.
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.11.2024 у справі № 757/47946/19-ц, провадження № 14-37цс23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123481393>.
11. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 16.09.2020 у справі № 757/395/19-ц, провадження № 61-1084св20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91702282>.
12. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ: Закон України від 15.01.2020 № 460-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 29. Ст. 194.